

Píše Vojtěch Bažant

(E*forum, 30. 06. 2021)

Čím vzdálenějšími dějinami se historici a historičky zabývají, tím častěji zdůrazňují problémy spojené s nedostatkem pramenů. Takový postoj se někdy zdá trochu zbytečný, zkoumáme přece primárně právě dochované artefakty, a teprve sekundárně problémy spojené s „dobou“, k níž texty, obrazy, písně, architekturu nebo archeologické nálezy vztahujeme. Stížnost na neexistující zdroje samozřejmě vychází nejčastěji ze situace, kdy je o zkoumaném artefaktu obtížné něco dalšího říct, mnohdy ale pramení rovněž ze zklamání nad nemožností zkoumat něco, co se nás nějakým způsobem dotýká nebo co nás jednoduše zajímá. Co se ale stane, když je pramenů najednou mnoho, nebo snad dokonce až příliš?

Rukopisné dílo spojené s učitelem, kazatelem, vikářem a kanovníkem Křížem z Telče překračuje v tomto ohledu všechny meze. Jedná se o výjimečně rozsáhlý soubor kodexů, které Kříž sesbíral a sestavil, a obrovské množství textů, které opsal či komentoval. Z tohoto důvodu se všichni dosavadní odborní zájemci o Kříže věnovali zejména snaze rekonstruovat jeho životopis, zatímco jeho rukopisné dílo dosud nikdo důsledně kriticky neprobádal, takže zůstávalo spojeno s řadou často ahistorických představ o Křížově osobnosti. Nejčastěji se z Kříže v očích badatelů stával spisovatel, autor velkého množství původních děl. Teprve kritický výzkum **Lucie Doležalové**, **Adély Ebersonové** a **Michala Dragouna**, publikovaný v loňském roce v kolektivní monografii **Kříž z Telče (1434–1504). Písař, sběratel a autor**, jasně označil řadu tezí za nepodložené hypotézy a většinu z nich přímo vyvrátil. Především odhalil, že mnoho Křížových textů má své dříve neznámé předlohy, a že v případě těch textů, které jsou dochovány unikátně, je produktivnější chápat Kříže spíš jako písaře než jako autora. Podobně kriticky výše zmínění badatelé revidovali rekonstruovaný Křížův životopis, který byl dosud plný hypotetických tvrzení plynoucích povětšinou z dojmu Křížovy geniality a potřeby tuto domnělou genialitu podpořit dalšími detaily z jeho života.

Vedle identifikace dalších Křížových kodexů, a naopak vyřazení několika svazků s Křížem mylně spojených spočívá hodnota recenzované knihy právě v reflexi konceptu autorství. Křížovy kodexy jasně ukazují, že nemá smysl lpět na autorovi jako na nějaké formě mimořádného nadání a že autor není v opozici vůči „pouhému“ písaři. Přestože je Křížovo dílo v mnohém výjimečné, prezentované koncepční poznatky jsou ve většině případů platné pro písemnou kulturu jako takovou. Celek Křížova díla je z badatelské perspektivy těžké uchopit, neboť je tvořen množstvím prvků jdoucích až protichůdným směrem. Na jedné straně Kříž hromadil rukopisy pravděpodobně především pro svou potřebu a tomu uzpůsobil i způsob a organizaci zápisů, na druhé straně se z nich

badatel dozívádá jen minimum informací o osobním životě Kříže z Telče a jeho názorech, natož pak o jeho emocích či pocitech. Kříž hromadil obrovské množství textů a navzdory takové kvantitě byl často schopen se svými zdroji zacházet kreativně, když do nich autorsky vstupoval, opravoval je a komentoval, nebo k sobě vázal spisy podobných funkcí či autorů. Jindy však jeho kodexy jakýkoli plán postrádají a Křížovy opisy ani nejsou nutně vždy dílem pečlivého editora, nýbrž také uspěchaného písaře. Kříž neměl autorské ambice v našem slova smyslu, přesto do svých opisů aktivně zasahoval a několik původních textů sám vytvořil. Psal latinsky i česky. Zapsal, co mu přišlo pod ruku, některé texty dokonce víckrát, jindy ale vybíral z několika variant. Kříž psal pro sebe, na zakázku i pro instituce, v nichž působil. Jak zdůrazňuje Lucie Doležalová, tyto rysy Křížova písařského a autorského díla bychom neměli číst primárně jako rozpor, ale spíše jako doklady pestrosti praktik pozdně středověké písemné kultury, jíž je vlastní rozmělnění pojmů osobní a veřejné.

Jednotlivé studie knihy početného autorského kolektivu jsou převážně dílčími analýzami spočívajícími v identifikaci zdrojů, textových tradic a Křížovy práce s nimi. Jakkoli se jedná o sondy, jsou to sondy dostatečně reprezentativní k tomu, aby mohli editoři knihy dojít k výše zmíněným závěrům ohledně charakteristiky Křížova díla a aby i čtenář mohl v případě zájmu tyto závěry prověřit. Za zvláštní zmínku stojí studie Jakuba Sichálka o staročeské světské lyrice. Jednotlivé básně, gnómické texty a sentence jsou z většiny zapsány ve dvou Křížových kodexech, přičemž celé dvě třetiny z nich se dochovaly unikátně právě v Křížových opisech. V rámci materiálu Křížova díla se přitom jedná o jedinečnou situaci. Propojení křížovského bádání a bádání o staročeské světské lyrice je tudíž nevyhnutelné, jedno pochopitelně napomáhá druhému a umožňuje Jakubu Sichálkovi s novými nástroji navázat na syntetické dílo Jana Lehára. Sichálkova studie má cenu právě jako syntéza; s oporou v obecné analýze Křížova díla reflektuje problémy medievistiky s definicí lyriky vytvořenou na materiálu jiné doby, s pojetím autorství, způsobem záznamu nebo datací vzniku jednotlivých básní. Především však Sichálek fenomény spojené s rukopisným materiálem problematizuje a dospívá k závěrům sice otevřeným, avšak nepřekračujícím hranice vymezeného prostoru.

Výsledky přímo monumentální analýzy kodexů spojených s Křížem z Telče snad mohou někomu způsobit určitou frustraci ze skutečnosti, že ani v případě nesmírně plodného grafomana a nezastavitelného sběratele není možné vyvodit jasné teze nejen o jeho postojích, strategiích či názorech, ale ani o jeho pracovních postupech. Čím jasnější by takové teze byly, tím banálnější sdělení by nesly. Proto se k nim autoři křížovského výzkumu neuchylují a raději s pomocí pečlivé analýzy kolofonů sestavili Křížův „itinerář“, totiž chronologii jeho působení v jednotlivých institucích. Ostatně Křížovo dílo upozorňuje, že při interpretaci textů není rozhodujícím klíčem osobnost autora, nýbrž primárně textové vztahy a kontexty tvořené významy vznikajícími při čtení Křížových a jakýchkoli jiných rukopisů. Výzkum Křížových kodexů tyto limity pojmenovává exaktně, totiž na základě pečlivé a poučené analýzy.

Lucie Doležalová / Michal Dragoun (eds.): *Kříž z Telče (1434–1504). Písař, sběratel a autor*. Praha: Scriptorium, 2020, 456 s.

www.ipsl.cz